

ÉRKEZÉS ÉS JELENLÉT

KELLER GYÖRGY

NEM A BARÁT ÉRKEZÉSÉRŐL és jelenlétéről szeretnék beszélni. Referátumom sokkalta szerényebb igényű. Csak a felebarátról lesz szó, pontosabban a felebaráthoz való viszonyról, mint önvizonyulásról.

Közhely, hogy Scheler számára minden észlelés, minden feltárlás alapja az értékintencionált érzések feltárló kapacitása. Ezen érzések lehetőségfeltetele pedig nem más, mint az érintkezési hajlandóság értelmében vett szeretet, mint a személy szüntelen öntranszcendáló mozgása.

A tényleges világhozzáférés struktúráját Scheler a szeretet faktikus rendjének nevezi. Tudjuk továbbá, hogy a faktikus világhozzáférés két formája a milió és a sors.¹ Scheler válasza azon kérdésre, hogy a milió és a sors alakulásaért felelős faktikus ordo amorist vajon mi előzi meg a fundálás rendjében, nagyjából a következő:

A személy ideális értéklényegeként, transcendenciájának irányaként adódó preferencia-struktúrája

A VÉLETLEN

Az ezek által együttesen meghatározott milió és a sors egyaránt szociális jellegű, azaz az együttlét alapstruktúrájával bír.² Az együttlét sajátossága a „mi”, illetve az „én” és a „te” dialektikája. Az én egységét az érzés-struktúra egysége jelöli ki, azonban ez az egység is az alakuló (mert egymást alakító) „én” és „te” kölcsönviszonyának függvénye.

Ebben az értelemben az „én” társas eredetű, mint folytonos önmegkülönböztetés produktuma.

A másikat szociális személyként mindenekelőtt a megnyilvánulás, mint az élet alapfenoménje jellemzi. Semmit sem észlelünk élőként, ami nem gyakorolja a nem-szimbólumként való megnyilvánulás képességét. Az idegen-észlelés folyamatát Scheler a szimpátia lényegéről és formáiról írott textusában, mint a szocialitás fundáló aktusát beleézésnek nevezi.

Ez lényegileg annak képessége, hogy egy megnyilvánulásban valamely jelentés prezenciáját észleljük, (tehát nem a valami valami helyett állásának,

¹ (GW 10: 349. Ordo amoris. In: Schriften aus dem Nachlaß. Bd.I.: Zur Ethik und Erkenntnislehre. Bonn 1986)

² (Erről bővebben ld.: *Ilja Srubar: Vom Milieu zu Autopoiesis. In: Jamme/Pöggeler: Phänomenologie im Widerstreit. F/M. 1989*)

valami másra, jelen nem lévőre utalásnak ágostoni szimbolizmusa értelmében beszélünk itt jelentésről).

A beleézés azonban nagyjából csak annyit konstatál, hogy a másiknak – mint élőnek – élményei vannak, anélkül, hogy ezen élmények mibenlétéről tudna.

Az érdeklődés azon foka, amely a másik élményével in concreto is el kíván számolni, a scheleri keresztségben az utánézés nevet kapja. (Bő tíz esztendővel Scheler előtt Theodor Lipps még azt nevezte „beleézés”-nek, nem gondolva a konkrét jelentés észlelésének Scheler által feltárt lehetőségfeltételére.)

Fontos azonban megjegyeznünk, hogy az utánézés tartalmának konkrét volta még nem azonos ezen tartalom realitásának tudatával, amely csak az együttézésben adódik.

Az együttézés egy személy faktikus ordo amorisához való hozzáférés maximuma, amelyhez a mások élményeit látszatszerűekként kezelő timetikus egocentrizmus lebírásán át jutunk. (*GW 7:69. Wesen und Formen der Sympathie. Bern 1973*)

E ponton merül fel a kérdés: Egyáltalán mihez is fér hozzá az együttézés? Avagy: Mennyiben tárul fel a személy itt?

Látni kell egyrészt, hogy az élmények konkrét faktikus struktúrájában a személy semmiképp nem oldható fel.

Másrészt nehezen kerülhető el az együttézésben feltároló konkrét élményvilág és a másik önészlelése közötti ellentmondás. (Miért is kellene azonosnak lennem faktikus élményeim összességével?)

Utóbbi nehézség hármas gyökérettel bír:

Egyrészt: A személy önmagához, mint szellemmel bíróhoz, tehát pszichovitalis aktusait eltárgyasítóhoz fér hozzá.

Másrészt: A személy önmaga számára mint elvileg végtelenül nyitott, azaz a kimeríthetlenség értelmében transzcendens van jelen – már amennyiben (és ez fontos) – valami transzcendens jelen lehet.

Harmadrészt: A személy önmagát lényegileg egységesként tapasztalja, ami nagyjából annyit tesz, hogy nem részekből, tulajdonságokból, de még nem is aktusokból összetettként.

Mindezeknek megfelelően a másik észlelésének magasiskolája az volna, ha úgy érezhetnénk felebarátunkat, ahogyan ő érzi önmagát. (Fontos, hogy a hozzáférés módja „ézés”, mivel az intim személy (mely lényegileg különbözik a szociális személytől) nem ragadható meg objektíváló aktusok által.)

Annak érdekében, hogy felebarátunkra úgy tekinthessünk, ahogyan ő tekint önnönmagára, nélkülözhetetlennek tűnik azon kérdés megválaszolása, hogy vajon ki is lehet ez az önmaga?

Látunk kell, hogy, ha erre azt a kézenfekvőnek tűnő választ adjuk, hogy nyilván az ideális ordo amoris, azaz a világ- és önhozzáférés eszményi struktúrája, valójában nem könyvelhetünk el jelentős eredményt lévén, hogy

- a) az ehhez való közvetlen hozzáférés kissé problematikusnak tűnik
- b) illetve, hogy a személy legkevésbé sem azonos ideális értéklényegével.

Annyi szintén nyilvánvaló, hogy a faktikus ordo amoris, azaz a milió és a sors struktúrája szintén nem a maga a személy.

Azt sem mondhatjuk, hogy a milió, a sors, továbbá a személyként történő létezés ideális iránya együttesen alkotná a személyt, hiszen utóbbi –mint élő- lényegileg egységes, azaz önmaga számára elsődlegesen egységként adódik.

Észre kell vennünk, hogy az önmaga számára adódás a személy esetében kettős:

- a) egyrészt a személyes értékesség emocionális adódása
- b) másrészt szellemi adódás, azaz a faktikus lét mint pszichovitalis lét tárgyas adódása

Ez utóbbit nyilván a faktikus ordo amoris – legalább részleges – feltárlásának tekinthetjük. Amikor tehát szerzünk a másik személy szellemi szeretetéről és ennek feltáró kapacitásáról beszél, nem szabad figyelmen kívül hagynunk e beszéd alapvetően kettős értelmét.

- a) Egyrészt szó van itt a faktikus milió és a sors struktúrájához való hozzáférésről, amely lényegileg objektíváló aktusokkal történik (hisz, ahogyan Scheler fogalmaz „a szellemtiszta tárgyasítás”).
- b) Másrészt pedig a személy érző önfeltárásáról, azaz a jellegzetesen objektíválhatatlan többletbe való hozzáférésről.

Persze kézenfekvő, mégis hibás volna e többletet a másik „objektíválhatatlan szellemének” nevezni. (Habár a szellem ténylegesen objektíválhatatlan, az intim személy vonatkozásában nem minden.)

Ha célunk, hogy -ha nem is az egész- de legalább a felebarátunkat úgy érezzük, ahogyan ő érzi magát (és nem csak az, hogy aképpen lássuk, amiképp ő látja önmagát), az érzésállapotokról szóló scheleri tanhoz kell fordulnunk.

A Formalizmus-könyv szerint az érzésállapotok az intencionális érzésekkel ellentétben nem bírnak intencionalitással és inkább az érzéstartalmak sajátos passzív transzformációinak nevezhetjük őket. (*GW 2: 261. Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik. Bern 1980*) Valójában a világ- és önmegélés „visszhangjai”; egyrészt az ideális ordo amoris és a környezet, illetve a sors harmóniájának/diszharmóniájának jelei.

Másrészt az ideális ordo amorisban adott értékírányok faktikus törekvések tartalmaiként történő realizálódásának, illetve e realizálódás elmaradásának jelei.

A preferencia-rendszer érvényesüléséről, vagy sérüléséről van itt szó (pl. a gyász és hiánya). Az érzésállapotként adódó kétségbeesés illetve boldogság

valójában az önhozzáférés legmagasabb foka, amelyek pillantása az intim személy legmélyebb rétegeibe hatol.

Persze a személy-lét rétegeivel, mint Peer Gynt-től is tudjuk, rettentő mód vigyázni kell.

Annak érdekében, hogy a hagyma-szerűvé válás rizikóját minimálisra csökkentsük, egyetlen dolgot tehetünk: Fel kell tárnunk a személy objektíváló ön-látása (szellem) és az érzésben megvalósuló, nem objektíváló-jellegű ön-feltárás közötti viszonyt. A személy ön-látásában vitálfunkciói tárgyiasulnak, mindazok nagy öröme, akik e szellemi aktust felebarátjukkal együtt végrehajtva (mert mi más lehetne a „szellemi” szeretet, mint ez az együttes végrehajtás?) nagysokára hozzáférnek az intim személy tulajdonképpeni önészlelését jelentő érzésállapotokhoz. Az ideális ordo amoris, amely állítólag a személy ideális értéklényege, tulajdonképp csak a faktikus pszichovitalis egységként adott személy feltárásán keresztül válik hozzáférhetővé, közvetlen módon soha sem. (Scheler az erény rehabilitációjáról írott szövegében szemléletes példákon keresztül mutatja fel azt a belátást, amely szerint a tárgynak előbb szabaddá kell válnia a szeretet jellegzetesen szellemi aktusával szemben) (Vö.: *Zur Rehabilitierung der Tugend. In: Umsturz der Werte. GW. 3. Bern 1972*)

Látni kell ugyanakkor, hogy az intim személy megértésének igénye az egyedüli, ami lehetővé teszi egyáltalán a másinak akárcsak élőként való észlelését is, mivel mind a személy, mind pedig az élő a pusztá fakticitásban ki nem merülő sajátos többlettel rendelkezik.

A szeretetteljes viszonyulás hiánya nem más, mint a teljes értékprézencia tudata, azaz azon tudat, hogy már nincs miért érezni, mivel már „minden eleve érezve van”, minden eleve jelen van, akár mint önértékünk, akár mint -ami itt ugyanaz- másvalaki értéke.)

A szeretet pedig gyakorlatilag az a mozgás, amely azon bizonyosságból táplálkozik, hogy értékként csakis az lehet jelen, ami egyúttal érkezik is, mint tehát a ki-nem-merítettség többlettel bír.

Fontos megjegyeznünk, hogy minden feltároló három tekintetben is valamiféle fel-nem-tároltra és egészében soha fel nem tárolóra utal:

Egyrészt: Számomra a másikhöz – pontosabban a másikkal – való kölcsönviszonyomban fel nem tároltra.

Másrészt: A másik számára saját (azaz a csakis őt, mint egyedi pszichovitalis lényt „megillető”) faktikus ordo amorisából fel-nem-tároltra.

Harmadrészt: A másik számára az ő személyes ideális ordo amorisából fel-nem-tároltra, azaz az értékek eszményi feltárolásrendjének a tényleges miliővel és sorssal alkotott kontrasztjára.

Nyilvánvaló, hogy az elsőként említett szempont semmiképp sem lehet élményszerűen jelenlevő a két utóbbi aspektus nélkül, amelyek valójában tartalmat adnak neki. (Az élményszerű prézencia itt annak érzését jelenti,

hogy mi magunk is épp így, azaz többé-kevésbé „hiányosan” tárulunk-tárulhatunk fel önmagunk és a másik számára.)

A másikhoz tehát, mint önmagához folyton alakulóban lévő reziduális hiányokon keresztül viszonyulóhoz van viszonyunk a felebaráti szeretetben, melyben a másikat úgy látjuk és érezzük, ahogyan ő látja és érzi önmagát, avagy, -ami itt ugyanaz- ahogyan saját magunkat is észleljük.